

El bust de perfil a la moneda de Mallorca (i II): de Felip II a Ferran VII

BERNAT AGUILÓ*

Aquest article és la continuació del publicat en el número anterior d'*Acta Numismàtica*,¹ en el qual es troben els aspectes introductoris relatius al pla de l'obra. Aquí es completa el catàleg de les monedes amb bust de perfil batudes a Mallorca dels monarques restants indicats en el títol, així com unes consideracions i conclusions finals que, inicialment, es pensava incorporar en una tercera entrega però que la direcció de la revista ha considerat pertinent conjuntar en aquest.

Felip II (1598-1621)²

Amb Felip II es desplegarà la més àmplia varietat de tipus de tot el període estudiat, tot i no ser un regnat especialment llarg.³ Dos foren els mestres de la seca; el primer, Pere Lluís Berard, venia exercint el càrrec des del regnat precedent, durant el qual se li atribueixen les monedes que no porten marca del mestre de seca, i així es degué continuar fent en aquest moment, en què va poder superar les dificultats per a la producció d'encunyats de qualitat que haurien existit en el regnat anterior.⁴ És en aquest moment que es configura la imatge característica del monarca al llarg de tot el regnat amb rics vestits, en què destaca la gorgera alta, sense perjudici de la multitud de variants posteriors. L'altra gran innovació serà l'aparició de doblers i diners de perfil sense marca,

* Investigador numismàtic. Membre de la SCEN.

1. AGUILÓ, Bernat, "El bust de perfil a la moneda de Mallorca (I): de Ferran II a Felip I", *Acta Numismàtica* 48, SCEN (IEC), Barcelona, 2018, p. 177-198.

2. Pels Àustria ens seguirem regint pels numerals mallorquins o, tant se val, amb els del conglomerat catalanoaragonès de la Corona d'Aragó moderna.

3. CRUSAFONT I SABATER, Miquel de, "La plata i el billó mallorquí dels tres primers reis de nom Felip", *Acta Numismàtica* 39, Barcelona, 2009, p. 137-161, on s'estableixen els criteris generals relatius a llegendes, marques i efigie que aquest article segueix.

4. AGUILÓ, AN 48, p. 193, introducció al catàleg de Felip I.

que suposen l'abandonament definitiu dels bustos frontals en el billó, tot i que encara conservin la llegenda arcaïtzant FILIPVS en el nom del rei.⁵ L'assignació a aquest mestre dels mitjos reials es fa per semblança amb els 2 reials, però no es pot obviar que els doblers sense marca tenen el mateix bust que els que en tenen i que el dels mitjos núm. 4.28, però amb el nom PHILIPVS, que sembla que ha de ser posterior en els mòduls petits.

El segon mestre, Joan Fortuny, iniciador de la saga dels Fortuny, també farà un important desplegament de canvis: nous valors, amb la reaparició dels 4 reials o els múltiples d'escut d'or; la incorporació de la data per primera vegada, i un conjunt de variants amb la imatge del rei molt superior a l'habitual, tot i que la seca és especialment creativa en aquest punt. Tot plegat, conforma un conjunt d'innovacions espectacular. La seva marca de besants, amb el vestuari característic, juntament amb la continuïtat de les tres torres rectes als castells de l'escut de la ciutat, com havien estat tradicionals, o de porta murada de dues torres rectes simètriques, els fa fàcilment recognoscibles. Més complexa és la forma del nom del rei, habitualment PHILIPVS, però encara FILIPVS en alguns billons primerencs, i ja PHILIPPVS pels 4 reials. També és indiferent l'orientació del bust a dreta o a esquerra.

Tanta diversitat deixa obert l'establiment d'altres sèries internes que no siguin les del mestre i que ajudin a ordenar les emissions. Per ara, només és possible intuir algunes aproximacions en la semblança de bust: a.- 4.3, 4.4, 4.28, 4.31 i 4.32; b.- 4.1, 4.2, 4.9, 4.17 i 4.18; c.- 4.23, 4.26 b, 4.27 a i 4.29; d.- 4.24, 4.25, 4.26 a, 4.27 b i c i 4.30, agrupacions que deixen de banda la majoria de valors de mòdul major, els quals semblen tenir una dinàmica estètica particular. Per exemple, els 4 reials 4.5 a 4.8 i els 2 reials de 4.11 a 4.13 pareixen només presentar un canvi de corona en uns bustos similars i sense equivalent en els mòduls menors. Tot això ens podria estar donant indicis que, o bé el disseny previ dels punxons té orígens diversos i, en conseqüència, es dona aquesta impressió inconnexa de les sèries, o bé que aquest encara és un regnat que ens reserva un nombre significatiu de sorpreses per descobrir que, si apareixen, donaran sentit a l'actual impressió de dispersió. Amb tot, quan s'observen els reversos, hi ha més cohesió, però s'ha de destacar la primera provatura de canvi en el castell de l'escut; aviat en vendran més,⁶ que en alguns tipus de real i de mig real es representa com una porta murada flanquejada per dues torres rectes en comptes

5. CRUSAFONT I SABATER, Miquel de, "Numismàtica Balear. El billó de Felip II (III) i Felip III (IV)", *Col·leccionista*, 25, Grup Filatèlic i del Col·leccionisme de Palma de Mallorca, 2008, núm. 1.

6. La reflexió i millora en la descripció dels tipus de castell gravat a l'escut del revers en l'argent (aplicable també a l'or); és l'única ampliació d'aquest article respecte de la metodologia proposada per Crusafont, AN 39, que hagi pogut suposar afectacions a la seva classificació per regnats (vegeu també: AGUILÓ, Bernat, "De Felip I a Felip III de Mallorca, tres canvis d'atribució monetària", *Acta Numismàtica* 44, Barcelona, 2014, p. 201-208).

de les tres torres tradicionals, i que hauríem de situar en un moment tardà del regnat, tot i que sense poder fixar una seqüència cronològica coherent perquè el seu ús és gairebé exclusiu en els reials 4.24 i en els mitjos 4.29, que tenen busts distints, i vacil·lant en els seus busts equivalents de valor complementari.

Sense marca de mestre de seca, Pere Lluís Berard? (1598-1604)

2 REIALS

4.1

a./ +PHILIPVS REX ARAGONVM. Bust amb corona perlada a l'esquerra, dos punts de valor davant.

r./ +MAIORICARVM CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca, invertides.

Pes: 4,7 g Ø 25 mm Cru.C.G. 4354a⁷.

MIG REIAL

4.2

a./ +PHILIPVS REX ARAGONVM. Bust a l'esquerra amb **corona perlada**.

r./ +MAIORICARVM CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca.

Pes: 1,2 g Ø 15 mm Cru.C.G. 4357

DOBLER

4.3

a./ +FILIPVS REX ARAGONVM. Bust amb corona a l'esquerra.

r./ +MAIORICARV - CATOLICVS. Creu llatina que travessa la llegenda.

Pes: 1,7 g Ø 17,5 mm Cru.C.G. 4358

7. CRUSAFONT I SABATER, M. *Catàleg General de la moneda catalana. Països catalans i Corona catalano-aragonesa* (S. V aC - S. XX dC), Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2009, valgui per a totes les referències Cru.C.G. posteriors d'acord amb el seu núm. de catàleg.

DINER

4.4

a./ +FILIPVS REX ... Bust amb corona a l'esquerra.

r./ +...ICVS. Creu llatina que travessa la llegenda.

Pes: 0,7 g Ø 15 mm Cru.C.G. 4360

Mestre Joan Fortuny de Ruesta i Bonapart (1604-1621), marca besants

4 REIALS**4.5**

a./ +PHILIPVS III REX ARAGONVM·D. Bust a la dreta amb corona de puntes; marques de valor iiii davant.

r./ +MAIORICARVM (escut amb besants) CATOLICVS. 1607. Armes de la Ciutat de Mallorca.

Pes: 9,5 g Ø c 34 mm Cru.C.G. 4352

4.6

a./ +PHILIPPVS III REX ARAGONVM·D. Bust a la dreta amb corona de puntes, més estilitzat; marques de valor iiii davant.

r./ +MAIORICARVM (escut amb besants) CATOLICVS. 1617. Armes de la Ciutat de Mallorca.

Pes: 9,8 g Ø c 34 mm Cru.C.G. 4352a

4.7

a./ +PHILIPPVS III REX ARAGONM. Bust a la dreta amb corona de puntes; marques de valor iiii davant.

r./ +MAIORICARVM (escut amb besants) CATOLICVS. Sense data, armes de la Ciutat de Mallorca.

Pes: 9,5 g Ø c 34 mm Cru.C.G. 4352c

4.8

a./ +PHILIPPVS III REX ARAGON... Bust a la dreta, amb **corona de florons**; marques de valor iiii davant.

r./ +MAIORICARVM (escut amb besants) CA... Armes de la Ciutat de Mallorca.

Pes: 9,4 g Ø 29,5 mm Cru.C.G. nc inèdita.

2 REIALS

4.9

a./ +PHILIPVS REX (escut amb besants) ARAGONVM. **Bust a l'esquerra** amb corona perlada; marques de valor, dos punts darrera.

r./ +MAIORICARVM CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca.

Pes: c 4,7 g Ø c 27 mm Cru.C.G. 4354

4.10

a./ +PHILIPVS REX ARAGONVM. Bust coronat a la dreta; **sense marca de valor**.

r./ +MAIORICARVM (escut amb besants) CATOLICVM. Armes de la Ciutat de Mallorca.

Pes: 4,6 g Ø 26 mm Cru.C.G. 4354a

4.11

a./ +PHILIPVS REX ARAGONVM. Bust a la dreta amb **corona de puntes**; marques de valor, dos punts, davant.

r./ +MAIORICARVM (escut amb besants) CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca.

Pes: 4,7 g Ø c 27 mm Cru.C.G. nc;
Cru.AN39 13.

4.12

a./ +PHILIPVS REX (escut amb besants) ARAGONVM. Bust a la dreta amb corona **amb cinc lòbuls**; marques de valor, dos punts, davant.

r./ +MAIORICARVM CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca.

Pes: 4,7 g Ø c 27 mm Cru.C.G. 4353

4.13

a./ +PHILIPVS REX (escut amb besants) ARAGONVM. Bust a la dreta amb corona **amb tres lòbuls**; marques de valor, dos punts, darrere.

r./ +MAIORICARVM CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca.

Pes: 4,6 g Ø 26 mm Cru.C.G. 4353c, no ben descrita.

4.14

a./ +PHILIPVS REX (**escut amb besants**) ARAGONVM. **Bust massiu** a la dreta amb corona amb cinc lòbuls; marques de valor, dos punts, davant.

r./ +MAIORICARV (**escut amb besants**) CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca.

Pes: 4,5 g Ø 26 mm Cru.C.G. nc. Llull, núm. 424.⁸

4.15

a./ +PHILIPVS REX (**escut amb besants**) ARAGONVM. Bust a la dreta amb corona **subtil de fulles**; marques de valor, dos punts, davant.

r./ +MAIORICARVM CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca.

Pes: 4,7 g Ø c 28 mm Cru.C.G. nc; Llull, núm. 428.

4.16

a./ +PHILIPVS REX (**escut amb besants**) ARAGONVM. Bust a la dreta **sense corona**; marques de valor, dos punts, davant.

r./ +MAIORICARVM CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca.

Pes: 4,6 g Ø 27 mm Cru.C.G. 4353b.

REIAL

4.17

a./ +PHILIPVS REX ARAGONVM. Bust a l'esquerra amb **corona radiada**.

r./ +MAIORICARVM (**escut amb besants**) CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca.

Pes: 2 g Ø c 22 mm Cru.C.G. nc; Cru.AN39 núm. 15.

8. Subhasta Ramon Llull, de 25 de novembre de 2015, Aureo & Calicó, valgui per a totes les referències "Llull" posteriors d'acord amb el seu núm. de lot.

4.18

a./ +PHILIPVS REX ARAGONVM. Bust a l'esquerra amb **corona perlada**.

r./ +MAIORICARVM (escut amb besants) CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca.

Pes: 2,4 g Ø 21 mm Cru.C.G. nc inèdita

4.19

a./ +PHILIPVS REX ARAGONVM. Bust a l'esquerra, amb **corona de cercol perlat**.

r./ +MAIORICARVM (escut amb besants) CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca.

Pes: 2,2 g Ø 22 mm Cru.C.G. 4356

4.20

a./ +PHILIPVS REX ARAGONVM. Bust a l'esquerra, amb **corona radiada acopada**.

r./ +MAIORICARVM (escut amb besants) CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca.

Pes: 2,2 g Ø 21 mm Cru.C.G. 4356a

4.21

a./ +PHI... Bust a l'esquerra amb **corona lobulada**.

r./ +MAIORICARVM (escut amb besants) CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca.

Pes: 2,1 g Ø 21 mm Cru.C.G. nc inèdita

4.22

a./ ...VS REX ARA... Bust barbat envellit amb **corona de puntes**.⁹

r./ +M...VS. Armes de la Ciutat de Mallorca.

Pes: 2,9 g Ø c 20 mm Cru.C.G. nc inèdita

9. Es tracta de l'únic tipus en què la marca de mestre de seca no és visible, mitjos reials exclosos, a l'únic exemplar conegut; per això, l'atribució es fa per aspectes exclusivament estilístics.

4.23

a./ +PHILIPVS REX ARAGONVM·D. Bust a l'esquerra amb barbat amb **corona oberta**.

r./ +MAIORICARVM (escut amb besants) CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca amb tres torres.

Pes: 2,3 g Ø c 21 mm Cru.C.G. nc, Llull, núm. 432.

Variants:

- De llegenda.
- Porta murada a l'escut.

4.24

a./ +PHILIPVS REX ARAGONVM. Bust a l'esquerra sense barba amb **corona de puntes**.

r./ +MAIORICA (escut amb besants) RVM CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca amb porta murada.

Pes: 2,3 g Ø c 21 mm Cru.C.G. nc, Llull, núm. 433.

Variants:

- De llegenda.

4.25

a./ +PHILIPVS REX ARAGONVM. **Bust a la dreta** sense barba i amb corona de puntes.

r./ +MAIORICAR (escut amb besants) CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca amb tres torres.

Pes: 2,3 g Ø c 21 mm Cru.C.G. 4355

Variants:

- De llegenda.
- Amb porta murada a l'escut.

4.26a

4.26b

4.26

Algunes peces raríssimes tenen **data al revers** i busts similars als anteriors:

a. Anvers com el 4.25 i revers +MAI...ICVS. 1617. Armes de la Ciutat de Mallorca amb tres torres.

Pes: 2,3 g Ø 21 mm Cru.C.G. 4355b, única.

b. Anvers com el 4.23 i revers +MA...S. 1618. Armes de la Ciutat de Mallorca amb porta murada.

Pes: 2,3 g Ø 21 mm Cru.C.G. nc, inèdita.

Pes: - g Ø c 21 mm

4.27a

4.27c

4.27

Algunes peces tenen una **flor de quatre pètals vora el segon quadrant de l'escut** i compten amb diversos anversos:

a. Anvers com el 4.23 (foto), Cru.C.G nc.

b. Anvers com el 4.24, Cru.C.G nc.

c. Anvers com el 4.25 (foto), Cru.C.G. 4355a.

Pes: - g Ø c 21 mm

MIG REIAL**4.28**

a./ +PHILIPVS REX ARAGONVM. Bust amb corona dentada a l'esquerra.

r./ +MAIORICARVM CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca.

Pes: 0,9 g Ø 16 mm Cru.C.G. nc, Cal.08 núm. 1144, com Felip IV.

4.29

a./ +PHILIPVS REX ARAGON. Bust a l'esquerra amb **corona oberta dentada**.

r./ +MAIORICARVM CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca amb porta murada.

Pes: 1,2 g Ø c 16 mm Cru.C.G. nc; Llull, núm. 435.

Variants:

- De llegenda.
- Amb castell de tres torres a l'escut.

4.30

a./ +PHILIPVS REX ARAGONV. Bust envellit a l'esquerra amb **corona de puntes**.

r./ +MAIORICARVM CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca amb castell de tres torres.

Pes: 1,2 g Ø c 16 mm Cru.C.G. nc; Llull, núm. 436 i 437.

Variants:

- De llegenda.
- Amb porta murada a l'escut.

DOBLER

4.31

a./ +PHILIPVS REX ARAGONVS. Bust a l'esquerra amb corona.

r./ +MAIORICAR - CATOLICVS. Creu llatina que travessa la llegenda i besants al 4t espai.

Pes: 1,6 g Ø c 17 mm Cru.C.G. 4359c

Variants:

- De llegenda, a destacar FILIPVS; s'intueixen variants de bust que no es poden precisar per la mala conservació de les peces.

DINER

4.32

a./ +FILIPVS... Bust a l'esquerra amb corona.
r./ +MAIORICAR - CATOLICVS. Creu llatina
que travessa la llegenda i besants al 4t espai.
Pes: 0,8 g Ø 12 mm Cru.C.G. nc; Llull,
núm. 440.

Felip III (1621-1665)

No es coneixen monedes dels deu primers anys d'aquest regnat, corresponents a Joan Fortuny, però és un període massa llarg com per pensar que no se'n varen batre (almanco d'or i d'argent, metalls que aportaven els particulars per ser amonedats). Tres hipòtesis semblen plausibles pel cas: que la producció fos tan minsa que no ens n'hagi arribat l'evidència; que algun dels tipus amb besants tot sols, que ara atribuïm al rei anterior, corresponguin a aquest període; o que alguns dels tipus anteriors s'immobilitzassin amb el canvi de rei, al capdavant també Felip i amb la mateixa marca de mestre,¹⁰ i resultin indistingibles.

Per contra, el nou mestre, Ramon Fortuny, va voler deixar la seva empremta singularitzant el seu escut d'armes amb l'afegit de la torre dels García i va introduir canvis significatius que serien una constant al llarg de tot el regnat, alguns dels quals romandrien en els següents: la simplificació de la vestimenta, el bust orientat sempre cap a l'esquerra, l'ús exclusiu de la forma PHILIPPVS¹¹ i un canvi molt marcat en la representació dels castells de l'escut de la ciutat, en què al principi predominen les tres torres però amb una estètica renovada de cossos amb distintes volumetries, que hom ha denominat sinuosa,¹² i més habitualment, tot i ser més tardana, amb una sola torre, més semblant a una torre de defensa que a un castell, tret dels mitjos reials, on és més aviat informe.¹³

Durant el darrer any de regnat, Ramon Fortuny fou substituït pel seu fill Jordi Fortuny. Sembla clar que aquest retornà a la marca de cinc besants, ja que aquesta és la que continuarà fent servir en el regnat de Carles II, durant el qual seguí exercint el càrrec, i perquè les seves peces compten únicament amb una sola torre a l'escut de la ciutat, que no es degué implantar fins molt avançada la governança del seu pare (entre 1633 i 1648, d'acord amb la datació dels quatre reials). En relació amb la catalogació subsegüent, creiem molt probable l'exis-

10. CRUSAFONT, *AN* 39, p. 139 i 140, per a la determinació de les marques de mestre en aquest regnat.

11. CRUSAFONT, *AN* 39, p. 142 i 143.

12. AGUILÓ, *AN* 44, p. 206 i 207.

13. El castell de l'escut vol ser l'esquematzació de l'Almudaina o, tant se val ara, de la ciutat emmurallada, i la seva aparent evolució en torre de senyals podria ser considerada absurda, però certament es tractava d'una infraestructura que estava en el centre de les preocupacions defensives i pressupostàries de la societat mallorquina del moment. La causa fou l'actiu corsarisme turc amb base a Barbaria que, de del temps de Felip I, havia aconsellat anar establint una xarxa de torres marítimes intercomunicades visualment per tota la costa i que, al llarg de tot el segle XVII, estava en gran part en execució.

tència de peces de 2 i 1 reial amb corona plana de florons, marca besants-torre i sense anelles a l'escut del revers, però els pocs exemplars amb aquesta corona i sense anelles al revers que s'han pogut estudiar no permeten diferenciar la marca de mestre, per la qual cosa, i provisionalment, els hem de considerar compresos en l'indubtable tipus 5.22 del darrer mestre (p. ex., Cru.C.G. 4427).

Mestre Joan Fortuny de Ruesta i Bonapart (1621-1631), marca besants

No es coneix cap tipus atribuïble a aquest mestre de seca durant aquest regnat.

**Mestre Ramon Fortuny de Ruesta i Garcia (1631-1664),
marca besants i torre**

4 REIALS

No es coneix cap tipus atribuïble a aquest mestre de seca durant aquest regnat.

5.1

a./ +PHILIPPVS REX ARAGONVM. Bust a l'esquerra amb corona radiada; marques de valor iiii davant.

r./ +MAIORICARVM (escut amb besants torre) CATOLICVS. 1633. Armes de la Ciutat de Mallorca amb tres torres sinuoses.

Pes: 9,4 g Ø 31 mm Cru.C.G. 4425

5.2

a./ +PHILIPPVS IIII REX ARAGONVM. Bust a l'esquerra amb corona plana de florons; marques de valor, quatre punts, davant.

r./ +MAIORICARVM (escut amb besants torre) CATOLICVS. 1648. Armes de la Ciutat de Mallorca amb una torre sola, marca de valor 4 vora el castell inferior.

Pes: - g Ø c 31 mm Cru.C.G. 4425a

5.3

a./ +PHILIPPVS III REX ARAGONVM. Bust a l'esquerra amb corona plana de florons; marques de valor, quatre punts, davant.

r./ +MAIORICARVM (escut amb besants torre) CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca, **sense data**.

Pes: 9,4 g Ø c 31 mm Cru.C.G. 4425b

2 REIALS**5.4**

a./ +PHILIPPVS REX ARAGONVM. Bust a l'esquerra amb **corona radiada i vestit amb joies**; marques de valor, dos punts, davant.

r./ +MAIORICARVM (escut amb besants torre) CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca de tres torres.

Pes: 4,4 g Ø 23 mm Cru.C.G. 4426b

5.5

a./ +PHILIPPVS REX ARAGONVM. Bust similar a l'anterior i **vestit senzill**; marques de valor, dos punts, davant.

r./ +MAIORICAR (escut amb besants torre) CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca amb tres torres.

Pes: 4,6 g Ø c 23 mm Cru.C.G. nc; Llull, núm. 446

Variants:

- De llegenda.
- Una torre sola a l'escut de la ciutat.

5.6

a./ +PHILIPPVS REX ARAGONVM. Bust amb elements similars a l'anterior però d'estil molt diferent (vegeu l'orella tapada per la cabellera).

r./ +MAIORICARVM (escut amb besants torre) CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca, sempre una torre.

Pes: 4,7 g Ø c 23 mm Cru.C.G. 4426b

Variants:

- De llegenda.

5.7

a./ +PHILIPPVS REX ARAGONVM. Bust a l'esquerra amb corona tapada; marques de valor, dos punts, davant.

r./ +MAIORICARVM (escut amb besants torre) CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca.

Pes: 4,7 g Ø c 23 mm Cru.C.G. nc, Bover 54.

REIAL

5.8

a./ +PHILIPPVS REX ARAGONVM. Bust a l'esquerra amb corona radiada.

r./ +MAIORICARVM (escut amb besants torre) CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca, tres torres.

Pes: 2,3 g Ø 20 mm Cru.C.G. 4428

5.9

a./ +PHILIPPVS REX ARAGONVM. Bust hieràtic (vegeu 5.23).

r./ +MAIORICARVM (escut amb besants torre) CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca, una torre.

Pes: 2,2 g Ø 22 mm Cru.C.G. nc; inèdita

Variants:

- Tres torres a l'escut.

5.10

a./ +PHILIPPVS REX ARAGONVM Bust a l'esquerra amb corona plana, sembla envellit.¹⁴
r./ +MAIORICARVM (escut amb besants torre) CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca, tres torres.

Pes: 2,1 g Ø 21 mm Cru.C.G. nc; Llull, núm. 452

Variants:

- Una torre a l'escut.

MIG REIAL**5.11**

a./ +PHILIPPVS REX ARAGON. Bust a l'esquerra amb corona radiada.

r./ +MAIORICARVM CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca amb una torre.

Pes: 1,2 g Ø c 15 mm Cru.C.G. 4430

Variants:

- Tres torres a l'escut.

5.12

a./ +PHILIPPVS REX ARAGONVM. Bust hieràtic a l'esquerra.

r./ +MAIORICARVM CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca amb una torre.

Pes: 1,2 g Ø 16 mm Cru.C.G. 4256, com Felip I.

Variants:

- Tres torres.

5.13

a./ +PHILIPPVS REX ARAGONVM. Bust a l'esquerra amb corona perlada.

r./ +MAIORICARVM CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca amb una torre.

Pes: 1,4 g Ø c 15 mm Cru.C.G. 4431

Variants:

- De llegenda.

14. És quasi segura l'existència de reials simples similars al 5.24, sense anelles a l'escut de la ciutat.

5.14

a./ +PHILIPPVS REX ARAGONVM. Bust a l'esquerra amb corona dentada.

r./ +MAIORICA (V invertida seguida de punt) CATO... Armes de la Ciutat de Mallorca amb una torre.

Pes: 1,2 g Ø c 15 mm Cru.C.G. nc, inèdita.

DOBLER

5.15

a./ +PHILIPPVS REX ARAGONVM. Bust hieràtic a l'esquerra.¹⁵

r./ +MAIORICARV - CATOLICVS. Creu llatina que travessa la llegenda, i besants i tres torres als camps inferiors.

Pes: 1,5 g Ø 16 mm Cru.C.G. nc Inèdita

5.16

a./ +PHILIPPVS REX ARAGONVM. Bust a l'esquerra amb corona perlada.

r./ +MAIORICARV - CATOLICVS. Creu llatina que travessa la llegenda, i besants i tres torres als camps inferiors.

Pes: 1,8 g Ø 16 mm Cru.C.G. 4432

Variants:

- De llegenda.
- De composició de les tres torres.

5.17

a./ +PHILIPPVS REX ARAGONVM. Bust a l'esquerra amb corona lobulada.

r./ +MAIORICAR - CATOLICVS. Creu llatina que travessa la llegenda, i besants i tres torres als camps inferiors.

Pes: 1,8 g Ø 16 mm Cru.C.G. nc; Cru.AN39, núm. 6.

Variants:

- De llegenda.

15. L'aparició d'aquest tipus de bust amb les marques besants/torres és la prova positiva que el mig real 5.12 pertany a aquest monarca. Vegeu AGUILÓ, AN 44 p. 202-204.

DINER

5.18

a./ +...ONV. Bust a l'esquerra amb corona de puntes.

r./ +...OLICVS. Creu llatina que travessa la llegenda.

Pes: 0,5 g Ø 12 mm Cru.C.G. nc inèdita.

5.19

a./ +PHILIPPVS REX ARAGONVM. Bust a l'esquerra amb corona dentada.

r./ +MAIORIC...CVS. Creu llatina que travessa la llegenda.

Pes: 0,6 g Ø 14 mm Cru.C.G. 4433

Mestre Jordi Fortuny de Ruesta i Sureda (1664-1665), marca besants¹⁶

4 REIALS**5.20**

a./ +PHILIPPVS IIII REX ARAGONVM. Bust a l'esquerra, amb corona plana de florons i vestit senzill; marques de valor, quatre punts, davant.

r./ +MAIORICARVM (escut amb besants) CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca.

Pes: 9,6 g Ø c 31 mm Cru.C.G. 4425c

16. Com s'ha dit, Jordi Fortuny substituï el seu pare, Ramon Fortuny, el darrer any de regnat de Felip III. Els indicis ens fan pensar que els anells o besants a les vores de l'escut, juntament amb la correcció de la torre de l'escudet del mestre, foren la primera solució que s'adoptà per indicar el canvi de mestre (5.21, 23 i 24) per, més endavant, corregir-la amb marques besants inconfusibles (5.20 i 22). Dit això, s'ha consultat a distints experts en moneda mallorquina i no existeix consens al respecte; l'opinió de l'autor és que a l'exemplar 5.21, l'únic que permet veure plenament l'escut del mestre de la seca, l'escudet de l'oficial ha estat corregit amb una M a sobre de la torre, restant així visibles només els besants, als quals també voldrien fer referència les anelles de l'escut per reforçar-ne la identitat del funcionari; també la imatge ampliada de la 5.24 permet intuir una rectificació igual a la 5.21, certament més dubtosa. L'altre punt de vista és que amb una peça tan repintada no hi ha prova suficient, atès que tot podria ser producte d'un efecte òptic. Tampoc no està clar que la torre hagi quedat suprimida i així es va catalogar a la subhasta Ramon Llull, lot 448, i les anelles no haurien de tenir cap significat que no fos l'ornamental. Deixam constància de l'amical controvèrsia que només es resoldrà amb nous exemplars més ben conservats.

2 REIALS

5.21

a./ +PHILIPPVS REX ARAGONVM. Bust a l'esquerra amb corona plana de florons; marques de valor, dos punts, davant.

r./ +MAIORICARVM (escut amb besants torre, torre rectificada amb M) CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca amb anelles.

Pes: 4,7 g Ø 23 mm Cru.C.G. nc; Llull núm. 448.

5.22

a./ +PHILIPPVS REX (escut amb besants) ARAGON. Bust de corona plana de florons; marques de valor, dos punts, davant.

r./ +MAIORICARVM (escut amb besants) CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca.

Pes: 4,6 g Ø c 23 mm Cru.C.G. 4427, sense indicar marca de mestre de seca; Llull, núm. 459.¹⁷

REIAL

5.23

a./ Com el 5.10.

r./ Armes de la Ciutat de Mallorca amb anelles. Llegendes poc visibles.¹⁸

Pes: 1,7 g Ø c 21 mm Cru.C.G nc. Aguiló. AN44, p. 203.

5.24

a./ +PHILIPPVS REX ARAGON. Bust de corona plana de florons.

r./ +MAIORICARVM (escut amb besants torre, torre rectificada amb M?) CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca amb anelles.

Pes: 2,4 g Ø 21 mm Cru.C.G. 4429

17. A CRUSAFONT, AN 39, p. 154, s'hi indica per error que el tipus amb escut de mestre amb besants tot sols era el 5.6, quan realment es volia referir a aquest (comunicació personal de l'autor).

18. Atesa la rectificació de l'escut del mestre de seca en la 5.21, s'han considerat d'aquest mestre tots els escuts de Ciutat amb anelles. S'ha d'estar atent a l'aparició de nous exemplars.

Carles II (1665-1700)

Amb Carles II, el menor dels Àustries menors, la moneda mallorquina passa per un període de transició que finalitza amb la pràctica desaparició de l'argent i l'establiment informal d'una mena de producció bimetal·lica or/billó, el qual continuarà fins al cessament de les emissions ordinàries de la moneda mallorquina. Aquestes transformacions es poden personificar en els dos mestres de la seca d'aquest regnat. Amb Jordi Fortuny, que procedia de l'anterior regnat i que presenta la continuïtat del model anterior, també trobam alguna sèrie més o menys compacta com la que representa el bust, sempre a l'esquerra, amb el cabell més curt i la corona de quatre puntes marcadament triangulars;¹⁹ el fet que el mig reial 6.7 d'aquest grup presenti un revers semblant al 5.14 de Felip III i al del següent tipus de bust a la dreta, 6.8, que també té una variant amb marca de mestre, 6.9, permet suposar que aquesta sèrie és la més antiga i que la reintroducció de la marca del mestre de seca en els mitjos reials és un fenomen tardà, final més aviat, en l'argent mallorquí, que cal situar juntament amb l'emissió de la resta de valors de cabellera més llarga i corones diverses. No comptam per aquest mestre amb emissions de billó.

El següent mestre, Gaspar de Puigdorfila, del qual desconexem la data en què accedí al càrrec, només hauria batut peces amb bust en el billó, i de manera molt abundant, en dues sèries molt definides en les quals va introduir per primera vegada marques de valor ("T" pel doblor, "." pel diner); en la segona d'aquestes emissions, el bust va adquirir un caràcter absolutament convencional que va ser repetit per Felip IV/V de Borbó, abans i després de la Guerra de Successió, i encara per Lluís I. Amb ell s'acaba la producció de plata, però va ser molt actiu en l'or, en què arribà a produir l'única unça que ha pervingut d'aquesta seca, tot i que el desconexament de la data del seu nomenament no permet saber si se li pot atribuir la iniciativa, ja que la peça de 1689 va ser feta amb un encuny rectificat de 1672 i la data més reculada del seu mestratge és de 1683;²⁰ amb més seguretat se li pot atribuir, també, la creació del mig escut per a la seca (1695), seguint la recent innovació valenciana de 1688.²¹

L'evidència numismàtica sembla indicar que, abans de la desaparició de l'argent en les emissions mallorquines, el mig reial fou el valor més batut per primera vegada en l'edat moderna, cosa que podria estar indicant la reorientació cap a la cobertura de les necessitats més senzilles de l'economia i que la moneda castellana, peninsular o americana, ja hauria assumit la funció de divisa comercial accessible. Tot això sense descuidar que la monumental confiscació, i la

19. No veiem clar que el reial 6.6 formi part d'aquesta sèrie, atès que presenta elements de l'altre tipus molt menys unificat: el cabell és més llarg i la seva corona porta cinc puntes, tot i ser marcadament triangulars.

20. CRUSAFONT, *AN* 39, p. 139.

21. Aquest valor no seria batut a Castella fins a 1738 i esdevingué habitual en el numerari de l'Espanya borbònica.

subsegüent monetització, dels béns dels xuetes per part de la Inquisició (1678-1695) també va tenir un caràcter apocalíptic per a la conservació del numerari circulant de l'illa, tal com detalla la documentació coetània.²²

Mestre Jordi Fortuny de Ruesta i Sureda (1665-<1683), marca besants

4 REIALS

6.1

a./ +CAROLVS II REX ARAGONVM. Bust amb corona de quatre puntes a l'esquerra; marques de valor, quatre punts, davant.

r./ +MAIORICARVM (escut amb besants) CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca.

Pes: 9,5 g Ø 32 mm Cru.C.G. 4613

6.2

a./ +CAROLVS II REX ARAGONVM. Bust a la dreta, amb corona dentada; marques de valor iiii davant.

r./ +MAIORICARVM (escut amb besants) CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca.

Pes: 9,5 g Ø 31 mm Cru.C.G. 4612

22. RIERA I MONTSERRAT, Francesc, *Les lluites antixuetes del segle XVIII*. Palma (Mallorca): Editorial Moll, 1973, p. 17.

6.3

Similar, variant de corona; marques de valor, quatre llàgrimes invertides, davant.

Pes: 9,6 g Ø 34 mm Cru.C.G. nc, Bover 60 i Boada, AN 40, encuny 5.

2 REIALS**6.4**

a./ +CAROLVS II REX ARAGONVM. Bust amb corona de quatre punts a l'esquerra; marques de valor, dos punts, davant.

r./ +MAIORICARVM (escut amb besants) CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca.

Pes: 4,8 g Ø 26 mm Cru.C.G. 4614

6.5

a./ Llegendes d'anvers similars, poc visibles. Bust a l'esquerra amb corona lobulada; marques de valor, dos punts, davant.

r./ ...ARVM (escut amb besants) CA.... Armes de la Ciutat de Mallorca.

Pes: 4,8 g Ø 26 mm Cru.C.G. 4614a

REIAL

6.6

a./ Llegendes d'anvers similars, habitualment poc visibles. Bust a l'esquerra amb corona de cinc puntes.

r./ +MAIORICARVM (escut amb besants) CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca.

Pes: 2,4 g Ø 20 mm Cru.C.G. 4615

MIG REIAL

6.7

a./ +CAROLVS R ARAGOV. bust amb corona de quatre puntes a l'esquerra.

r./ +MAIORICA (V invertida i punt a sobre) CATOLICVS. Armes de la Ciutat de Mallorca amb torre informe.

Pes: 1,3 g Ø 15 mm Cru.C.G. 4616

6.8

a./ +CAROLVS II REX ARAON. Llegenda retrògrada, bust a la dreta.

r./ +MAIORIC (signes incerts similars a l'anterior) CATOLICV. Armes de la Ciutat de Mallorca amb torre informe.

Pes: 1,2 g Ø 15 mm Cru.C.G. nc inèdita.

6.9

a./ Similar a l'anterior.

r./ +MAIORIC (escut amb besants) CATOLIC. Armes de la Ciutat de Mallorca amb torre de senyals.

Pes: 1,2 g Ø 15 mm Cru.C.G. 4617

Mestre Gaspar de Puigdorfila (<1683-1700), puig cimat de lli

DOBLER

6.10

a./ +CAROLVS II REX ARAGON. Bust a la dreta, I al darrera.

r./ +MAIORICAR-CATOLIC. Creu llatina que travessa la llegenda i puig cimat de lli al camp.

Pes: 1,4 g Ø 16 mm Cru.C.G. 4618

Variants:

- De llegenda.

6.11

a./ +CAROLVS II R ARAG. Bust a l'esquerra, I al darrera.

r./ +MAIORICA-RVM CATO. Creu llatina que travessa la llegenda i puig cimat de lli al camp.

Pes: 1,5 g Ø 16 mm Cru.C.G. 4619

Variants:

- De llegenda.
- Sense marca de mestre de seca.
- Amb data 169...²³

DINER

6.12

a./ +CAROLVS II R ARA. Bust a la dreta, punt al darrera.

r./ +MAIORIC-ARVM CA. Creu llatina que travessa la llegenda.

Pes: 0,6 g Ø 14 mm Cru.C.G. 4620, llegenda incompleta

6.13

a./ +CAROLVS II REX ARAG. Bust a l'esquerra, punt al darrera.

r./ +MAIORI-CARVM CA. Creu llatina que travessa la llegenda.

Pes: 1,0 g Ø c 14 mm Cru.C.G. 4621

Variants:

- De llegenda.
- Sense punt de valor.

23. CAMPANER Y FUERTES, Álvaro, *Numismática Balear*, establecimiento tipográfico de Pedro José Gelabert, Palma de Mallorca, 1879, p. 219 i 221.

Felip IV, 1r període (1700-1705) -V d'Espanya en els següents períodes-

La mort sense hereus de Carles II propicià l'arribada de la dinastia borbònica amb Felip IV, V de Castella, tot i que finalment, el 1705, les institucions mallorquines proclamaren Carles III d'Àustria com rei legítim. Les emissions mallorquines d'aquest temps seguiren el patró final del seu predecessor, or i billó, amb la particularitat que els bustos anteriors de Carles restaren iconogràficament immobilitzats en el billó, cosa que també ocorregué amb el seu fill Lluís. Durant aquest període, el mestre de la seca continuaria essent Gaspar de Puigdorfilà.

Mestre Gaspar de Puigdorfilà (ca. 1700-1705), puig cim de l'ir

DOBLER

7.1

a./ +PHILIPVS V ARAGO. Bust coronat a l'esquerra.

r./ MAIORIC-ARVM CA. Creu llatina travesant la llegenda, puig cim de l'ir a l'esquerra i II a la dreta.

Pes: 1,6 g Ø 15 mm Cru.C.G. 4982

Variants:

- De llegenda.
- I a l'anvers.
- Sense marca de mestre (només vista en falses).

DINER

7.2

Llegendes semblants, cap exemplar conegut permet una lectura completa.

Pes: 0,8 g Ø 13 mm Cru.C.G. 4983

Carles III d'Àustria, el Pretendent (1705-1715)

Entre 1705 i 1715, mentre durà la Guerra de Successió a les nostres terres, regna Carles III d'Àustria, dit el Pretendent, del qual només es coneixen distints valors d'escut d'or i que constitueix el primer monarca des de Ferran el Catòlic de qui no ens han arribat monedes mallorquines amb bust de perfil.

Felip V d'Espanya, 2n període (1715-1724) i 3r període (1724-1746)

A diferència de la resta d'estats emanats del món catalanoaragonès, a Mallorca l'emissió de moneda presenta una vitalitat significativa després de la Guerra de successió, no només per haver-hi producció de tots els valors en l'or (encara que no tots ens han arribat), haver generat noves espècies, com la treseta de doubler, i ser molt divers de variants de bust, sinó també per mostrar canvis en el disseny tradicional, que, d'una banda, posen de manifest l'annexió a Castella (l'aparició de la referència a HISPANIA per primera vegada o l'escut de Castella) i la desaparició de la marca del mestre de seca...; tot plegat amb el manteniment del sistema monetari mallorquí i les referències al lloc de producció (MAIORICARVM i CATOLICVS a la llegenda, la creu llatina en el billó o l'aparició d'un senyal heràldic de la ciutat de torre amb palma), i també d'altres que no provenen de cap tradició recent, com la presència del bust reial a la moneda d'or.²⁴ Però aquest reinici particular seria molt breu i fineix el 1727, en què s'acabà la producció monetària regular documentada a l'illa després de 427 anys ininterromputs d'emissions.²⁵

2 ESCUTS

8.1

a./ +PHILIPP V HIS R 1723. Bust a l'esquerra.
r./ MAIORICARVM CATO. Armes reials coronades, amb castell amb palma a l'esquerra.
Pes: 6,7 g Ø 17 mm Cru.C.G. 6000 única

8.2

a./ +PHILIPVS V HIS R 1723. Bust a l'esquerra.
r./ MAIORICARVM -castell amb palma-CATO. Armes reials coronades.
Pes: 6,5 g Ø 16 mm Cru.C.G. 6001

24. No serà fins a 1728 que l'or castellà inclourà el bust de Felip V en les seves emissions.

25. Tot i això, la seca com institució perviuria algun temps més. Bover situa el seu tancament el 14 de maig de 1740, tot i que Jaume Boada ha documentat que el 1768 encara s'exercien càrrecs vinculats a la seca (BOVER, JOAQUÍN María, *Historia de la casa real de Mallorca y noticia de las monedas propias de esta isla*, Librería de Felipe Guasp, Palma, 1855, p 183, i BOADA SALOM, Jaume, *Les medalles de proclamació de les terres de parla catalana*, SCEN-IEC i IEB, Barcelona, 2018, p. 36).

8.3

a./ +PHILI V HISP R 1723. Bust a la dreta.
r./ MAIORICARVM -castell amb palma- CAT.
Armes reials coronades.

Pes: 6,7 g Ø 17 mm Cru.C.G. 6002

Variants:

- D'any, 1726, i llegenda.

ESCUT

8.4

a./ +PHILIPVS V HISP R 1727. Bust a la dreta.
r./ MAIORICARVM CA. Armes reials corona-
des amb castell i palma a l'esquerra.

Pes: 3,4 g Ø 13 mm Cru.C.G. 6003

MIG ESCUT

8.5

a./ +PHILIPVS V ARVM Bust a la dreta.
r./ MAIORIC -torre?- ARVM CA. Armes de la
ciutat de Mallorca.

Pes: 1,7 g Ø 14 mm Cru.C.G. 4981.²⁶

Nota: El Museo de la Casa de la Moneda de Madrid conserva l'encuny original del 8 escuts de 1723 amb bust semblant a la treseta 8.8 i el revers dels 4 escuts que també hauria de portar bust; actualment no se'n coneix cap exemplar d'aquests espècimens.²⁷

26. Crusafont la situa abans de la guerra (Cru.C.G. 4981), però el fet que amb data 1703 encara s'encunyàs amb l'aspecte tradicional (Cru.CG 4980), la manca de puig cimat de llir del mestre Puigdorfil i la innovació del bust, fan més probable que sigui poc posterior, amb l'escut de la ciutat inercial (inèrcies iconogràfiques que també es produïren a Aragó amb data final 1716; vegeu Cru.CG de 4999 a 5003).

27. BOADA SALOM, Jaume, "Els encunys mallorquins del Museo de la Casa de la Moneda", *Acta Numismàtica* 40, Barcelona, 2010, núm. 19 a 21.

TRESETA

8.6

a./ +PHILIPP V HISP R 1722. Bust tallat en peanya a l'esquerra amb 6 darrera.

r./ MAIORIC-CATOLIC. Escut de Castella quarterat amb creu llatina i escussó borbònic al creuer.

Pes: 3,5 g Ø 22 mm Cru.C.G. nc; Bover 70.

Variants:

- De llegenda.

8.7

a./ +PHILIPP V HISP R 1722. Bust fins el coll a l'esquerra amb 6 darrera.

r./ MAIORIC-CATOLIC. Escut de Castella quarterat amb creu llatina i escussó borbònic al creuer.

Pes: 3,5 g Ø 22 mm Cru.C.G. nc; Llull, núm. 502

8.8

a./ +PHILIPP V HISP R 1722. Bust fins el pit a l'esquerra amb 6 darrera.

r./ MAIORIC-CATOLIC. Escut de Castella quarterat amb creu llatina i escussó borbònic al creuer.

Pes: 3,5 g Ø 22 mm Cru.C.G. 6004

Variants:

- D'any: 1723 i 1724.

- De llegenda.

DOBLER

8.9

a./ +PHILIPPVS V HISP RE. Bust coronat a l'esquerra, 2 darrera.

r./ MAIORI-CATOLI. Escut de Castella quarterat amb creu llatina i escussó borbònic al creuer.

Pes: 1,6 g Ø 16 mm Cru.C.G. 6005

Variants:

- De llegenda.

8.10

a./ Similar a l'anterior.

r./ MAIORI-CATOLI. Escut de Castella parcial, quarterat amb creu llatina i tres llirs borbònics a baix.

Pes: 1,6 g Ø 16 mm Cru.C.G. 6005b

Variants:

- De llegenda.

DINER

8.11

a./ Anepígraf. Bust coronat a l'esquerra, I darrera.

r./ Anepígraf. Escut de Castella parcial, quarterat amb creu llatina i tres llirs borbònics a baix.

Pes: 0,7 g Ø 11 mm Cru.C.G. 6006

Lluís I (1724)

El breu regnat de Lluís I, incrustat entre els dos darrers períodes de Felip V, ens deixa únicament peces de billó, tresetes i doblers de característiques semblants a les del seu pare. El rar dobler d'aquest rei permet suposar que el revers amb llirs borbònics a la part inferior foren posteriors als escussons del seu pare.

TRESETA

9.1

a./ +LVDOVICVS I HIS R 1724. Bust a l'esquerra amb 6 darrera.

r./ MAIORICA-CATOLICV. Escut de Castella quarterat amb creu llatina i escussó borbònic al creuer.

Pes: 3,5 g Ø 22 mm Cru.C.G. 6009

Variants:

- De llegenda.

DOBLER

9.2

a./ +LVDOVIC... Bust coronat a l'esquerra, 2 darrera.

r./ MAIORI-CATOLI. Escut de Castella parcial quarterat amb creu llatina i tres llirs borbònics a baix.

Pes: 1,3 g Ø 14 mm Cru.C.G. 6010

Ferran VII (1808-1833)

Les emissions de moneda mallorquina durant el regnat de Ferran VII, el darrer període de producció monetària a l'illa, són excepcionals i vinculades a les crisis de la Guerra del Francès i al Trienni liberal. En concret, la dels sous amb bust es deu a l'establiment de la Seca de Catalunya a Mallorca a partir de 1811, a la qual la Junta Superior de Mallorca va contractar l'emissió de 750.000 sous a principis de 1812. Les matrius del bust de Ferran VII arribaren a Mallorca el 19 d'agost de 1811 procedents de Cadis, d'acord amb el disposat per les autoritats;²⁸ els abundants sous amb busts que no responen a aquesta matriu són falsos.²⁹ S'ha de destacar que aquesta emissió, i les d'argent, segueixen responent al sistema monetari mallorquí que continuava formalment vigent i ho continuaria estant fins a la decimalització.

SOU

10.1

a./ FERDIN VII DEI GRATIA. 1812. Bust a l'esquerra.

r./ HISP ET BALEARIUM REX. Escut de Castella quarterat amb creu llatina, P i 12 a cada banda dels braços de la creu i escussó borbònic al creuer.

Pes: 7,3 g Ø 26 mm Cru.C.G. 6040

28. SANAHUJA I ANGUERA, Xavier, "La seca del Principat de Catalunya establerta a Reus, Tarragona i Ciutat de Mallorca (1809-1814)", *Acta Numismàtica* 26, SCEN, Barcelona, 1996, p. 176.

29. AGUILÓ, Bernat, "Els sous falsos de Mallorca (1815-1838)", *Acta Numismàtica* 46, SCEN, Barcelona, 2016, p. 202.

Conclusions i conjectures

Catalogar és decidir, i la moneda mallorquina presenta reptes i dificultats que, molt sovint, porten al dubte de si la decisió ha estat la correcta. Sempre insistim que Miquel de Crusafont ha resolt perfectament la immensa majoria d'assignacions per monarques i per mestres de seca,³⁰ i aquest treball no neix per esmenar-lo; ans al contrari, vol aprofitar la seva estela per aprofundir el seu treball. No podem tenir la darrera paraula sobre si s'ha aconseguit o no, però sí que estam en condicions de valorar els aspectes sobre els quals el resultat ha complert les expectatives i aquells altres en què “decidir” ha anat massa acompanyat d'incerteses.

L'aspecte positiu, poc discutible, és el notable increment de la nòmina de variants. Segur que no és l'inventari definitiu, però l'article presenta un avenç remarcable que serà una referència per a la classificació i identificació futura de la moneda mallorquina amb bust de perfil, tant si respon als tipus aquí catalogats com si es tracta de variants inèdites, que segur que apareixeran. El quadre adjunt permet visualitzar resumidament els tipus i subtipus per regnats i per valors amb els totals, i comparar-los amb els registres globals per tipus i per regnats del *Catàleg General de la Moneda Catalana* de Miquel de Crusafont,³¹ que fins ara contenia el nombre major de peces mallorquines amb el bust de perfil.

Valors	Ducats/ escut ³²	4 reials	2 reials	Reial	½ reial	Treseta/ sou ³³	dobler	diner	Total	Cru. C.G.
Monarca										
Ferran II	11			10	6				27	18
Carles I	6	2	3	10	3				24	14
Felip I	1		8	6	1				16	12
Felip II		4	9	14	4		2	2	35	19
Felip III		4	6	5	4		3	2	24	13
Carles II		3	2	1	3		2	2	13	12
Felip IV/V	6					5	3	2	16	14
Lluís I						1	1		2	2
Ferran VII						1			1	1
Total	24	13	28	46	21	7	11	8	158	105
Cru.C.G.	19	12	21	21	11	5	9	7		

30. CRUSAFONT, AN 39.

31. La comparança dels dos treballs no és del tot fàcil per qüestions metodològiques; per homogeneïtzar-los, no hem comptabilitzat del Cru.C.G. la variant de llegenda simple sense cap altre element diferenciador de la seva sèrie, hem assignat els regnats corresponents les dues peces corregides a AGUILÓ, AN 44, i no s'ha comptabilitzat el real 3.12 de l'AN anterior (vegeu la correcció d'errors al final). Per suposat, tampoc no s'han comptabilitzat els billons de bust frontal ni els escuts d'or anteriors a la Guerra de Successió.

32. S'ha agrupat tot l'or amb bust en aquesta columna: ducats per als més antics i escuts amb bust per a Felip V.

33. S'han agrupat tots els múltiples de dobler en aquesta columna, tresetes per a Felip V i Lluís I i sous per a Ferran VII.

Però, ara i adés, el treball explora aproximacions a les sèries internes de les encunyacions per tal d'aportar alguna millora en la seqüència cronològica -llastada per la manca de datació general de la moneda mallorquina quan, a finals del segle XVI, ja era una pràctica prou generalitzada- amb la intenció d'anar més enllà de la simple ampliació de la nòmina de variants. Segur que en alguna ocasió la proposta ha estat encertada, però també és del tot evident que aquest aspecte demana revisions crítiques en el futur que, tant de bo, puguin fer-se sobre bases documentals no explotades encara.³⁴ La intenció principal d'aquestes conclusions és organitzar la informació, aportar alguna millora, intentar posar de manifest les seves febleses i suggerir vies de treball futures, encara que sigui per descartar-les.³⁵

Les nissagues de mestres de la seca

La presència de les nissagues familiars en el mestratge de la seca de Mallorca constitueix una llarga tradició,³⁶ tal vegada iniciada en temps de Pere el Cerimoniós amb els mestres Pere Roig (1343-1348) i Joan Roig (1362-1364), que no està acreditada. El que sí que és segur és que Mateu Lloscos (1409-1413) i Llàtzer de Lloscos (1426-1439) eren pare i fill. Més tard, Pere Descatlar (1439-1444/1466 ca.-1481) va adquirir els drets de la seca, que va poder transmetre per herència al seu fill Pere Abri-Decatlar (1481-1489); aquest va ser succeït per Gregori Burgues (1489-1505), que també va passar el càrrec al seu fill Francesc Burgues (1505-1556), aquest ja de ple en el període estudiat en aquest treball. Les dues darreres nissagues presenten problemes a l'hora de distingir algunes de les monedes batudes per cada mestre. Tot i no correspondre's amb aquest treball, ençaten una dificultat que es tornarà a repetir.³⁷

Seran les dues nissagues posteriors, la dels Vilallonga, marca porta murada, i la dels Fortuny, marca besants i besants torre, les que plantegin alguna dificultat pertinent aquí.

La distinció entre Francesc (1556-1558), Horaci (1558-1561) i Gregori Vilallonga (1561-1597) resta sense resoldre; sens dubte, a Francesc se li poden assignar les monedes a nom de Carles I (2.14 a 2.19) i, molt probablement, els dos ducats de Felip I (3.1),³⁸ però, pel que fa a la resta de numerari de Felip I, no es poden fer afirmacions concretes, únicament que el bust semblant a Carles

34. L'article s'ha fonamentat en l'estudi de les peces i de la documentació publicada amb anterioritat. Per tant, no presenta cap novetat documental, més enllà de les monedes catalogades per primera vegada.

35. No es farà esment a tot allò dit per Crusafont a l'AN 39, que no és objecte de matisos en aquestes conclusions: els ordinals, les dates, la manera d'escriure el nom dels reis, les marques de valor, les característiques de les efígies per assignar monarca...

36. CAMPANER, 1879, pp. 76-85.

37. La moneda de perfil comença amb Francesc Burgues el 1508 i, per tant, no presenta cap problema d'assignació amb el seu pare.

38. AGUILÓ, AN 44, p. 205.

I (3.6) i les peces més gotitzants (3.1 i 3.7) s'haurien de situar en els moments inicials del regnat i que, ara per ara, les grans diferències de marques de mestre semblen més relacionades amb el mòdul que amb la cronologia.

Pel que fa als Fortuny, el problema és molt menor. Crusafont va identificar les marques i les característiques diferencials entre Joan, marca besants i tres torres a l'escut de la Ciutat (1604-1631); Ramon, marca besants-torre (1631-1664), i Jordi Fortuny de Ruesta, marca besants i una torre a l'escut de la ciutat (1664-<1683). Tot i això, resta per resoldre fefaentment les peces que cal atribuir a Joan Fortuny en els inicis del regnat de Felip III i també el problema plantejat a la part final del mateix regnat, en què els escuts del revers porten anelles a la seva vora (5.21, 5.23 i 5.24), els quals requeriran millors exemplars per resoldre definitivament si s'assignen a Ramon o a Jordi Fortuny.

Convé també aprofitar aquí per reiterar que, per a l'assignació de peces sense marca de mestre, se segueix la convenció inaugurada per Campaner i continuada per Crusafont d'atribuir-les als mestres documentats dels quals no es coneix cap moneda que porti una marca que se'ls hi pugui atribuir: Jordi de Sant Joan (1556) per les de Carles I, i Pere Lluís Berard (1597-1604) per les de Felip I i Felip II.

Tipus de castell

Crusafont va distingir clarament dos tipus principals de castells en l'escut del revers del numerari mallorquí: els de tres torres i els d'una torre sola. Sens dubte, es tracta d'un tall cronològic de primera magnitud que cal situar entre 1633 i 1648,³⁹ malgrat que algunes series comparteixen els dos tipus de castell i que segurament s'han de situar en la transició (reials 5.9 i 5.10, i mitjos reials 5.11 i 5.12).

A *Acta Numismàtica* 44 es va descriure una variant del tipus de tres torres denominat «de torres sinuoses», usat exclusivament en temps de Felip III, en la primera etapa del mestratge de Ramon Fortuny (1631-1648). Serien aquestes les que poden aparèixer alternativament en peces d'una torre sola.⁴⁰

En la catalogació i en alguns comentaris d'aquesta sèrie d'articles es constaten alguns aspectes que poden afegir distincions noves en relació als castells, tot i que, a diferència de les anteriors, no afecten tota la sèrie de valors emesos simultàniament:

- Felip I; alguna peça presenta dues torres rectes; reials 3.10 i 3.11 (mateix encuny) i mig real 3.15.
- Felip II; una part significativa de les sèries de la plata de menor valor presenta dues torres rectes unides per un arc, o porta murada; el fet que,

39. CRUSAFONT, *AN* 39, pp. 141 i 142.

40. AGUILÓ, *AN* 44, pp. 206-208.

entre elles, n'hi hagi de datades el 1618 i totes les corregides amb la rosa situa aquesta característica en el període final del regnat: reial 4.24, 4.25, 4.26b i 4.27, i mig reial 4.29 i 4.30.

- Felip III i Carles II; alguns mitjos reials presenten unes torres soles molt esquemàtiques que es poden assimilar també a les que Ramon Fortuny feia servir per a la seva marca heràldica, tant a l'argent com al billó.⁴¹

Aquesta classificació de castells no esgota les variants i cada encuny pot presentar variacions. Per exemple, a gairebé tots els regnats n'hi ha amb palmera o sense, però aquestes diferències no s'han pogut encabir en cap categoria. El mateix podem dir del variable nombre de pals o barres del mateix escut, entre 2 i 5 per quarter, variabilitat que probablement estigui buida de significat als efectes aquí tractats.⁴²

Ús parcial
en mòduls menors

Ferran II

Carles I

Felip I

Felip II

Felip III 1r

Ús parcial en 1/2 reial

Felip III 2n

Carles II

Felip IV

Carles III

Tipus de torres als escuts de la Ciutat de Mallorca per regnats.

A la part inferior de cada regnat, els tipus generals i, a la superior alguns tipus especials eventualment usats en mòduls menors, els dos darrers només en l'or.

41. Aquest dimorfisme extrem respecte dels mòduls majors va dur Crusafont a assignar un d'aquests mitjos, recordem que sense marca de mestre, a Felip I quan pertanyia a Felip III.

42. Això darrer sense perjudici que hi hagi regnats amb més estabilitat que altres; per exemple, per a Ferran II les dues barres són una constant només alterada excepcionalment, en bona part, per exemplars de la corona de cinc florons (1.16).

Les certes i incertes a causa del reaprofitament d'encunys

Dues són les classes principals en què es poden categoritzar els reaprofitaments en la moneda mallorquina.

D'una banda, aquelles que s'intercanvien els encunys amb valors distints d'un mateix període. Seria el cas d'alguns anversos: ducats d'or de Ferran II (1.3, 1.4, 1.5, 1.6, 1.8) amb reials d'argent del mateix monarca (1.12, 1.13, 1.14, 1.15, 1.16), i mitjos ducats (1.11) amb mitjos reials (1.18); per a Carles I, ducat (2.2) amb real (2.8), i mig ducat (2.4) amb mig real (2.9a); en Felip II, mig real (4.28) amb dobler (4.31); i Felip III, mig real (5.12 i 5.13) amb dobler (5.15 i 5.16). De manera semblant, es produeixen combinacions entre reversos dels escuts i múltiples d'escut d'or amb els dels reials i múltiples de real d'argent que no es detallaran per no haver estat estudiats aquí.⁴³ Bé, aquests bescanvis no només no perjudiquen la classificació, sinó que la faciliten en ajudar a associar la producció d'unes espècies de valor divers entre si. De manera especial són molt útils en els mitjos reials que, en el període més complicat d'aquest estudi, entre Felip I i Felip III, no porten cap marca de mestre de seca; l'ús del mateix encuny en un altre valor que sí que en du esdevé definitiu per confirmar-ne la catalogació (per exemple, els exemplars 5.12 i 5.15 formen una associació d'encuny de bust inèdita).

L'altra reutilització seria diacrònica, cosa que suposa fer servir un revers amb un anvers que no respon a la mateixa sèrie productiva; la casuística és diversa i permet establir-ne subcategories:

1. En un mateix regnat i encuny no modificat. Seria el cas de Ferran II, en què el mig ducat 1.11, les quatre variants dels reials 1.17 i els mitjos reials 1.21 porten combinacions de lletra llatina i gòtica que no són les habituals. També en Felip I, els reials 3.10 i 3.11, de bust molt distint, comparteixen revers del mateix encuny.

2. En distints regnats i encunys no modificats. Seria el cas del real 2.5b i 2.8b i del mig real 2.9b, en què, sense cap mena de dubte, en monedes amb anversos de Carles I, s'han reaprofitat reversos de Ferran II de lletra gòtica.⁴⁴ També es pot sospitar que això mateix va succeir al llarg dels deu anys en què Joan Fortuny va ser mestre de seca amb Felip III; tot i que no comptam amb un registre monetari indubtable per a ell, el més senzill és suposar que va continuar amb els mateixos encunys de Felip II atès que no s'havia de canviar el nom del

43. MUT, Vicente, *Tomo II de la Historia del Reyno de Mallorca*, Mallorca, Herederos de Gabriel Guasp, 1650, p. 104, on es mostra una xilografia d'una peça de 4 escuts compartint revers amb una de 4 reials, cosa que en demostra la consciència d'aquest fet per part dels usuaris coetanis. També, AGUILÓ, AN 44, pp. 206-207.

44. No hem exhaurit l'estudi en relació a la possibilitat de si això també succeeix en les peces de lletra llatina tant en anvers com en revers entre Ferran II i Carles I per l'escassa diferència estètica que tenen, apreciable també en alguns bustos, però seria sorprenent que el fet no s'hi repetís.

rei ni, lògicament, l'heràldica del mestre. Per tant, si hagués estat el cas, aquesta pràctica hauria afectat les dues cares de la moneda.⁴⁵

3. En un mateix regnat, mateix mestre de seca i encuny modificat. No és gaire freqüent ni sistemàtic, però el trobam en els reials de Felip II, 4.26, amb data, i en el 4.27, marca rosa a l'espai entre el segon quarter i la llegenda. També en Carles II, els reversos dels mitjos reials 6.7 i 6.8 estan fets amb els mateixos encunys, però amb modificacions intenses, com afegir l'aigua sota les torres o les marques inferiors del revers. Pareix que aquestes modificacions cerquen incorporar elements identificadors entre emissions diferenciades; en el cas concret de la rosa del revers en la moneda de Joan Fortuny, també podria ser la solució adoptada per diferenciar l'encunyació de moneda del regnat de Felip III, tot i tenir l'inconvenient que només apareix en la unitat del real i no en tot el con monetari.

4. En un mateix regnat, distint mestre de seca i encuny modificat. Aquest fenomen el trobam associat a les transicions del canvi de mestre de seca després de la reforma de 1507/8. En el primer d'ells, poc després de la mort de Francesc Burgues (1556),⁴⁶ va ser nomenat Francesc Vilallonga, mestre que va produir múltiples innovadors però que, pels valors inferiors, es va limitar a modificar els encunys del revers gravant-hi la seva marca de dues torres sobre els creixents heràldics del seu quasi predecessor (reials 2.19 i, segurament, ducat 2.13). Amb Felip I torna a passar una cosa semblant: el 1597 pren possessió Pere Lluís Berard, al qual se li atribueixen les peces sense marca de seca, sobre les quals es va fer una operació similar a la de Vilallonga, només que substituint la marca del mestre amb un allargament de la paraula MAIORICARVM a la llegenda (3.13 i 3.14).⁴⁷ L'any 1664, Jordi Fortuny substitueix el seu pare, Ramon, en reaprofitant els encunys de l'anvers i crea i/o rectifica reversos en què substitueix els besants-torres del progenitor pels besants sols que ja havia fet servir el seu avi Joan.⁴⁸

5. En distints regnats, distint mestre de seca i encuny modificat. No hi hem identificat aquest fenomen en cap cas, tot i l'error 3.12 que explicam a l'apartat de correcció d'errors del final.

45. En el text s'han proposat altres opcions, però són menys convincents. Cal considerar que podem constatar la continuïtat iconogràfica del bust entre regnats amb reis de nom distint; vegeu 1.15 i 1.16, comparats amb 2.5 i 2.6, o 2.7 amb 3.6, i fins i tot 6.11 i 6.13 comparats amb 7.1, 7.2, 8.9, 8.10 i 8.11. No sembla que, per tant, hi hagi d'haver cap inconvenient en suposar que això també va poder passar quan el nom del rei era coincident.

46. Prescindirem de les que hem atribuït hipotèticament a Jordi de Sant Joan (1556) per manca de peces de qualitat i/o per ser dibuixos.

47. No hem identificat cap peça amb aquest encuny abans de ser modificat, així que no afirmam categòricament que aquest fos el procediment emprat; tampoc no es pot descartar un encuny de revers *ad hoc*, cosa que aconseguiria el mateix efecte.

48. Vegeu també la nota 16, pels problemes d'algunes possibles correccions d'encunys en aquesta mateixa sèrie.

No és segur que s'hagin inventariat totes les categories en què es podrien classificar les classes de reaprofitament d'encunys a la moneda mallorquina, i ni tant sols que s'hagi exhaurit tota la casuística amb l'evidència disponible, però l'important és saber si aquesta provatura conté elements d'informació rellevants per a l'estudi de la moneda mallorquina i la resposta ha de ser positiva:

- Sense dubte informa d'uns procediments austers de treball en què s'aprofita el material disponible sense tudar res. Tot i això, en la majoria de casos es percep que no es tracta d'una conducta indiscriminada i aleatòria, i val la pena continuar observant peces i documentació per si es pot ampliar el coneixement actual sobre aquest punt.
- La sistemàtica de reaprofitament i d'adaptacions de la producció quan es produeix un canvi de mestre de seca, casualment la majoria en moments terminals d'un regnat, indica una gran diligència en fitar aquesta circumstància (vegeu punt 4 anterior), i es pot afirmar que el canvi d'un mestre queda reflectit de manera prou immediata en la moneda fent servir procediments expeditius si cal, el més evident dels quals és la correcció d'encunys anteriors o, potser, la creació d'encunys nous només per al revers.

També hi ha altres incerteses que tenen el seu origen en les reutilitzacions d'encunys però que, per ara, s'han de situar en el calaix de l'especulació i que tal vegada algun dia poden merèixer la categoria de matèria d'estudi:

- No es disposa d'elements igualment contundents que indiquin el mateix zel quan es produeix un canvi de rei. Més aviat hi ha indicis en sentit contrari, com el descrit en el punt 2 anterior, apartat de Felip III.⁴⁹ També cal esmentar la incertesa que produeix la utilització fluïda dels reversos de Ferran II en les monedes de Carles I: podria ser un cas de desordre tolerat atès que la marca del mestre era la mateixa? O és fruit de situacions d'un desordre menys controlat i, en aquest context, és possible que també es reutilitzassin anversos i, per tant, algunes peces batudes durant el govern de Carles I tenguessin el bust de Ferran?⁵⁰
- Un cas especial en aquest grup de monedes és el reial amb el bust de Ferran II però que, a l'anvers, no porta la llegenda amb el seu nom sinó que grava el text propi del revers MAIORICARVM CATOLICVS amb lletra gòtica, un error evident com altres de semblants que hi ha a la història monetària mallorquina i que es poden qualificar d'anecdòtics. El que ja

49. Tampoc no es tractaria d'un fenomen exclusiu de l'edat moderna; la immobilització del nom Martí en els florins mallorquins del segle XV, és encara més frapant.

50. Tal cosa ha de quedar com un interrogant, però no seria un fet aïllat mallorquí: gairebé tots els territoris peninsulars seguien batent a nom dels Reis Catòlics o de Ferran II durant el govern de Carles I, alguns de manera quasi sistemàtica, com Castella, en què tots els *reales* de quatre o de vuit a nom d'Isabel i Ferran són posteriors a aquest regnat; a Navarra, on fou un fet habitual, o a Catalunya, on va ser així per tots els croats coneguts, fins i tot amb la data de 1545.

no és tan habitual és el fet que els errors s'hagin combinat amb quatre encunyats de revers distints i representin el 40% de les combinacions híbrides que ens han arribat (1.12b var. i 1.17b). Atesa l'abundància d'encunyats de l'emissió de reials de Ferran II, no sembla que el seu ús, justament en aquest cas, respongui a la manca d'alternatives materials d'encunyats disponibles. Amb tot plegat, es fa difícil no donar peu a la possibilitat que aquests detalls responguin millor a la crisi de les Germanies (1520-1523), durant la qual el bàndol revolucionari en pogué deixar algun rastre monetari, i aquest reaprofitament en seria un bon candidat ja que el context ho afavoreix: l'enfrontament armat directe contra l'emperador, el mestre Burgues refugiat ara al castell de Santueri, suara a Menorca o adesiara a Barcelona, amb el conseqüent control agermanat de la seca,⁵¹ a més, sabem del cert que les Germanies tingueren conseqüències en aspectes monetaris o paramonetaris: a la Catedral de Mallorca s'implantaren per primera vegada els ploms monetaris el 1522 atesa la manca de numerari menut causada per la revolta,⁵² i es dona per descomptat que també fou la causa de la creació de la moneda eivissenca;⁵³ així mateix, es pot al·legar que a les Germanies de València els revoltats bateren a nom de Ferran.⁵⁴

- Sorpren també que no hagi estat objecte de consideració el fet que Felip I juràs els privilegis del Regne de Mallorca l'endemà de l'abdicació del seu pare, dia 17 de gener de 1556,⁵⁵ mentre que el nomenament de Francesc Vilallonga com a mestre de la seca és del 7 de maig de 1556, quan feia quatre mesos que Carles I no era rei de Mallorca però la moneda es batia encara a nom seu.⁵⁶

Correcció d'errades d'*Acta Numismàtica* 48

P. 179, nota 16, on diu "Carles I." ha de dir "Ferran II."

Núm. 1.16, p. 185, on diu "...o 5 creixents" ha de dir "...3 o 5 creixents".

Núm. 1.18a a 1.21, p. 185-186: a tots aquests mitjos reials se'ls va atribuir una mida de 13 o 14 mm, quan els correspon una mida convencional de 17 mm;

51. JUAN VIDAL, Josep; SÁNCHEZ NIEVAS, Enrique, *Els Burgues, una nissaga de poder*. El Tall, Palma, 2003, pp. 115-128.

52. BOADA SALOM, Jaume, "Els ploms eclesiàstics de Mallorca: aclariments i novetats". Pellofes & ploms eclesiàstics. *Un patrimoni numismàtic per descobrir*. Museu Nacional d'Art de Catalunya. Barcelona, 2014, p. 112.

53. CRUSAFONT I SABATER, M. "Las monedas de Ibiza desde Carlos I al 1887". *Gaceta Numismática* 121 (4a època), juny 1996, p. 13.

54. Cru.C.G. 4149, 4152, 4153.

55. Anònim: *Felip II, el rei que defensà Mallorca però que no volgué reconèixer-ne tots els privilegis*. UIB, Palma. <http://www.uib.cat/digitalAssets/128/128070_87_felipii.pdf>.

56. Però canviar l'assignació del rei d'aquestes peces també és problemàtic si no es coneix prou bé la posició política mallorquina al respecte, ja que la negativa del rei Felip a jurar la totalitat dels privilegis de Mallorca va portar a la resistència al seu reconeixement formal, que no de fet, ja que feia anys que exercia el govern efectiu en nom del pare.

això, lògicament, va tenir reflex en la seva reproducció fotogràfica, que és menor que la real en la mateixa proporció.

Núm. 2.3, p. 188: vàrem passar per alt indicar que Cru.C.G. 4120 descriu el ducat entre estrelles com “entre roses”, com abans ho havia descrit i dibuixat Campaner, però fins ara els exemplars físics indubtables observats només presenten estrelles.

Núm. 3.12, p. 196, i qualsevol referència a aquesta peça, en especial la de la p. 193: no ha de ser tenguda en consideració ja que la seva catalogació en aquest treball no s’hauria d’haver produït mai. Aquesta peça va ser formada per una martellada d’anvers i de revers a cada una de les seves cares, de tal manera que el seu repicat va donar lloc a una efecte òptic casual que va portar a l’error de pensar que es tractava d’un encuny corregit tant a l’anvers, en el nom del rei, com al revers. Impressionava especialment la presència d’una marca al revers, a l’espai entre el segon quarter i la llegenda semblant a la porta d’una murada (marca dels Vilallonga), i de posició similar a les que, anys a venir, es farien servir en temps de Felip III (núm. 4.26). Aquesta marca realment és un fragment de la segona lletra D del nom FERDINANDVS de l’anvers, d’aspecte peculiar a l’original per correcció de l’encuny i que va quedar casual i fragmentàriament aïllada en aquest punt. Agraïm a Emilio Trilla el suggeriment d’investigar més profundament els repicats de la peça i lamentam especialment l’equivocació, la qual no és fruit de cap errata sinó d’un error absolut d’apreciació. Dit això, afortunadament les conseqüències de l’equivocació són limitades atès que és altament improbable que hi hagi un altre exemplar ni tant sols similar i que, a més, s’hagi pogut conservar. Per tant, la principal afectació queda restringida a la qualitat del treball.

Núm. 3.13.c, p. 197, on diu “3.4” ha de dir “3.5”.

Núm. 3.15, p. 197, on diu “PHILIPVS” ha de dir “FILIPVS”.

Imatges, fotografies i agraïments

Les imatges que s’han fet servir per aquesta part de l’article s’han obtingut segons el detall següent; adreçam a aquells que ens les han subministrat el nostre més sincer agraïment:

- Aureo & Calicó.- La majoria de les fotografies d’aquest article procedeixen del seu excepcional arxiu, en concret 79 imatges que suposen el 91,9% del total aquí reproduït, tret de les que es detallen a continuació.
- Yale University Art Gallery, fotos 4.8, 5.9 i 6.3.
- Jesús Vico S.A, fotos 4.10 i 5.2.
- Miquel de Crusafont i Sabater, foto 5.1.
- Jaume Boada Salom, foto 8.6.
- Jeroni Orell Jaquotot, foto 9.2.

Novament, el més cordial regreiciament als lectors i crítics inicials: Miquel de Crusafont, Jaume Boada, Antoni Calero, Jeroni Orell, Òscar Peretó, Emilio Trilla...; gràcies a tots.

BIBLIOGRAFIA

La bibliografia es troba referenciada al cos del text.